

УДК 81'22-11:003

ЛЮДМИЛА БОНДАРУК

(Луцьк)

<https://doi.org/10.33989/2524-2490.2019.30.188740>**ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ СИМВОЛУ: З ТЕОРІЇ ПОГЛЯДІВ**

У статті запропоновано визначення символу в міждисциплінарному аспекті. Указано те, що символ – це універсальний інтелектуальний засіб кодування абстрактної дійсності, а тому пошук конкретних способів і методів його дешифрування є досить актуальним. Метою статті є аналіз різноаспектних теоретичних поглядів стосовно ролі символу як такого, завданням – розкрити концептуальні положення відомих учених щодо трактування функцій символу та варіативності його реценції. Акцентовано на тому, що в сучасних розвідках символ наділений особливими поліфункціональними властивостями, він корелює з такими категоріями, як картина світу, феномен людського буття, екзистенціалізм, національні / загальнонаціональні особливості, духовність.

Ключові слова: символ; поліфункціональність; універсальний код; дешифрування; картина світу.

Постановка проблеми, мети та завдання. Стрімкий розвиток українського літературознавства та його інтеграція із західноєвропейським культурним простором спричинили необхідність реінтерпретації літературних напрямів, зокрема символізму, оскільки до сьогодні однозначного визначення символізму та його основного чинника – символу – ще немає. Вочевидь, це зумовлене тим, що поняття символу розглядається в міждисциплінарному аспекті: у філософії, логіці, математиці, психології, лінгвістиці, літературознавстві, перекладознавстві, культурології, історії, етнографії, релігієзнавстві, а також із тим, що символ існує стільки, скільки саме людство, набуваючи нових форм, функцій і, власне, нових визначень. Символ – це універсальний інтелектуальний засіб кодування абстрактної дійсності, а отже, пошук конкретних способів і методів його дешифрування є досить актуальним. Тому **метою** нашої статті є аналіз різноаспектних теоретичних розвідок стосовно ролі символу як такого, а **завданням** – розкриття концептуальних положень відомих учених щодо трактування функцій символу та варіативності його реценції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних розвідках символ наділяється особливими поліфункціональними властивостями й корелює з такими категоріями, як картина світу, феномен людського буття, екзистенціалізм, національні / загальнонаціональні особливості, духовність. Про це свідчать численні сучасні дослідження, наприклад, Т. Гундорової (культурологічна роль символу); М. Мамардашвілі (метафізичність символу), В. Півоева (філософія символу); В. Розіна (семіотичні дослідження символу); А. Цветкова (психологічні дослідження символу); Ю. Вишницької (символ у художньому та публіцистичному дискурсах); М. Івасюти (дослідження мовного символу); С. Орлова (символізація політичної дійсності); Л. Павлюк (роль символу в масовій комунікації); Ю. Нідзельської (особливості символу в мовознавчому та лінгвокультурологічному аспектах) та ін. Проблема ідентифікації символу, укладання методології його дослідження, виокремлення класифікаційних критеріїв, способів маніфестації в художній творчості потребує висвітлення на перетині сучасної гуманітаристики.

Установлення новизни дослідження. У статті запропоновано комплексний аналіз різних підходів стосовно визначення символу, виокремлено та класифіковано диференційні ознаки основних напрямів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ніколи ще символ не наділявся такими поліфункціональними властивостями, як у період модернізму та його основного напрямку – символізму. За словами К. Г. Юнга, саме письменники-символісти здійснили піднесення символу до рівня екзистенціалізму, екзистенціальної символізації, екзистенціально-символічного бачення. Екзистенціальні символи набули дієвого значення, стали пронизувати численні художні твори й виконувати в них незвичні функції – розкриття сутності людського існування, пошуку сенсу життя та власного призначення, формування системи моральних цінностей. Екзистенціальні символи розкривали й формували новий спосіб сприйняття дійсності й самим автором, і його персонажами. Як уважає Н. Д. Марова, згідно з теорією текстової перспективи екзистенціальні символи відображають авторсько-індивідуальну картину світу, «картину бачення», складовими компонентами якої є суб'єктивний погляд та об'єктивна дійсність (Марова, 1989, с. 18).

За словами Д. Д. Обломієвського, «символісти зображали зовнішній світ через душу й тіло ліричного героя, через його відчуття. Вони ніби надали зображенню дійсності додатковий вимір, заснований на ставленні суб'єкта до об'єкта» (Обломієвский, 1973, с. 294). Потреба врахування внутрішніх відчуттів героїв зумовила психологічний підхід до вивчення екзистенціальних символів, тобто тих психологічних змін, яких зазнають персонажі впродовж твору.

Для того, щоб номінувати слово символом, виділити символ у текстовій архітектоніці, потрібно враховувати, що характерною особливістю символу є зумовленість його значення всією композицією художнього твору.

Розглядаючи символ як фундаментальну різноаспектну категорію та найважливіші концепції стосовно його визначення, ми можемо виокремити такі основні напрями:

1) філософський (Аристотель, Платон, Прокл, Августин, А. Бергсон, Е. Гартман, Г. В. Гегель, Й. В. Гете, І. Кант, Ф. Ніцше, Ф. Шеллінг, Ф. Шиллер, А. Шопенгауер та ін.). Основоположником філософського напрямку про символ є німецький учений Ернст Кассіер, який узагальнив досвід попередників і ство-

рив свою теорію «символічних форм». За цією теорією, символ розглядається як символічна форма, як засіб моделювання дійсності та як засіб людської розумової й культурної діяльності. Основна теза Е. Кассіра: «символ – ключ до природи людини». Філософ уважав, що людина настільки занурена в лінгвістичні форми, що не може нічого бачити і знати без втручання символізму (Кассіра, 2001, с. 73);

2) семіотичний (Р. Барт, Вяч. Вс. Иванов, Ю. М. Лотман, Ж. Піаже, Г. Г. Почепцов, Ч. С. Пірс, Ф. де Соссюр, В. Н. Топоров, Р. О. Якобсон та ін.), який базується на тісному зв'язку означника й означеного, на знаковій природі символу та на дослідженні символу через знак, який відображає не дійсність, а вказує на певну модель дійсності (Почепцов, 2002, с. 128);

3) міфопоетичний (Е. М. Мелетинський, У. Тернер, А. Хансен-Льове та ін.), що характеризує символ із теологічних позицій, згідно з якими міф відображає цілісну, білатеральну, матеріальну та ідеальну, картину світу, базовану на містичних образах. За словами А. Хансен-Льове, своєрідність трактування символу залежить від особливостей світосприймання, усі мовні знаки й тексти репрезентують предметний світ, якщо їх використовують необізнано, лише візюнеру дана можливість відчутти першообраз їхнього абсолютного еквівалента (Хансен-Льове, 2003, с. 7–9);

4) лінгвофілософський (Ф. С. Бацевич, Г. Гадамер, Г. Гуссерль, С. Лангер, К. Леві-Стросс, О. Ф. Лосев, М. К. Мамардашвілі, М. В. Нікітін, К. А. Свасьян, П. Серіо, Е. Хайдеггер та ін.), який розглядає символ як соціально-культурний знак, що відображає певну ідею, яка сприймається інтуїтивно та не виражається вербально (Лосев, 1995, с. 117);

5) лінгвокогнітивний (Н. Д. Арутюнова, С. А. Аскольдов, Н. А. Афанасьєва, І. А. Бескова, В. В. Виноградов, В. Гумбольдт, Є. С. Кубрякова, О. О. Потебня, О. О. Селіванова та ін.). О. О. Потебня стверджує, що символ есплікується через слово, яке відображає не всі його значення, а лише одне, яке є найважливішим, і тільки з точки зору мови можна впорядкувати символи (Потебня, 1989, с. 285). На думку О. О. Селіванової, символ – це концепт, який має здатність пов'язуватися з чимсь таким, що виражається внутрішнім смислом слова (Селіванова, 2000, с. 236).

6) психологічний (Л. С. Виготський, Дж. Серль, Р. Солсо, З. Фройд, К.-Г. Юнг та ін.), який акцентує на внутрішніх прихованих переживаннях людини. За словами З. Фрейда, символ – це таємний код, якому належить роль замаскувати суть прихованого бажання, а тлумачення несвідомого – його розшифрування (Фройд, 1999, с. 56);

7) літературно-художній (С. Аверінцев, М. Бахтін, М. Бердяєв, В. В. Колесов, М. В. Моклиця, Ю. С. Степанов, П. Флоренський, Б. Успенський та ін.), який, на нашу думку, є універсальним, оскільки трактування символу з літературно-художніх позицій потребує знань усіх попередніх напрямів. За словами В. В. Колесова, розуміння функціонування символу в художньому тексті зумовлює розуміння тексту як культурної комунікативної системи (Колесов, 2004, с. 79).

Отже, розглядаючи текст як систему, потрібно враховувати те, що символічні засоби є вагомими, якщо не основними, компонентами. М. В. Моклиця вказує, що «...головний щабель все частіше посідає художній образ, а саме – символ. ... Всі предмети і явища природи є одночасно символами. Символи розташовуються на межі двох світів – матеріального, видимого і духовного, невидимого, майже непізаного. Мова символів – це мова знаків, натяків на вище, потойбічне. Все у тексті символічне, тобто має подвійне значення: пейзаж, дія, діючі особи, кольори, звуки, тощо» (Моклиця, 1999, с. 12).

Висновки. Узагальнюючи сказане вище, можна стверджувати, що символ – це семіотичний концепт, який відображає авторський задум, залежить від психологічних особливостей автора та його фонових знань, актуалізує контекстуальні асоціативні відчуття. Основними критеріями домінування символу є експліцитне вираження імпліцитного контекстуального значення та його культурологічний аспект. Ураховання такої семантичної наповненості символу є особливо важливим для рецепції художнього твору, оскільки саме через текст символ виявляє свою багатозначність та асоціативні зв'язки, які можуть бути непомічені або зовсім утрачені інтерпретатором. Крім того, автор не завжди відразу й у повному значенні представляє нам той чи той символ, його смислові нюанси можуть подаватися поступово, у міру необхідності згідно з його функціональною роллю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Кассіра Е. Философия символических форм. Т. 1. Язык. Москва ; Санкт-Петербург : Университетская книга, 2001. 271 с.
- Колесов В. В. Язык и ментальность. Санкт-Петербург : Петербургское Востоковедение, 2004. 240 с.
- Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. Москва : Искусство, 1995. 320 с.
- Марова Н. Д. Диалоги о перспективе текста (на материале немецкоязычных художественных текстов). Алма-Ата : Изд-во Казах. гос. ун-та, 1989. 84 с.
- Моклиця М. В. Модернізм у творчості письменників ХХ століття. Ч. 1. Українська література : навч. посіб. Луцьк : Вежа, 1999. 154 с.
- Обломиевский Д. Французский символизм. Москва : Наука, 1973. 303 с.
- Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Слово и миф в народной культуре. Москва, 1989. С. 285–378.
- Почепцов Г. Г. Семиотика. Москва ; Киев : Реал-бук : Ваклер, 2002. 430 с.
- Селіванова Е. А. Когнитивная ономазиология : монографія. Киев : Фитосоциоцентр, 2000. 248 с.
- Фройд З. Толкование сновидений. Санкт-Петербург : Алетейя, 1999. 661 с.
- Хансен-Льове А. Русский символизм. Система поэтических мотивов. Мифопоэтический символизм. Космическая символика / пер. с нем. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург : Академический проект, 2003. 816 с.

REFERENCES:

- Froid, Z. (1999). *Tolkovanie snovidanii [Interpretation of dreams]*. Sankt-Peterburg: Aleteiia [in Russian].
- Kassirer, E. (2001). *Filosofiiia simvolicheskikh form [Philosophy of symbolic forms]* (Vol. 1. Iazyk). Moskva; Sankt-Peterburg: Universitetskaia kniga [in Russian].
- Khansen-Llve, A. (2003). *Russkii simvolizm. Sistema poeticheskikh motivov. Mifopoeticheskii simvolizm. Kosmicheskaiia simvolika [Russian Symbolism. The system of poetic motives. Mythopoetic symbolism. Space symbolism]*. Sankt-Peterburg: Akademicheskii proekt [in Russian].
- Kolesov, V. V. (2004). *Iazyk i mentalnost [Language and mentality]*. Sankt-Peterburg: Peterburgskoe Vostokovedenie [in Russian].
- Losev, A. F. (1995). *Problema simvola i realisticheskoe isskustvo [The problem of the symbol and realistic art]*. Moskva: Iskustvo [in Russian].
- Marova, N. D. (1989). *Dialogi o perspektive teksta (na materiale nemetskoyazychnykh khudozhestvennykh tekstov) [Dialogues on the perspective of a text (on the material of German-language artistic texts)]*. Alma-Ata: Izd-vo Kazakh. gos. un-ta [in Russian].
- Moklytsia, M. V. (1999). *Modernizm u tvorchosti pysmennykh XX stolittia [Modernism in the works of writers of the twentieth century]* (Pt. 1. Ukrainska literatura). Lutsk: Vezha [in Ukrainian].
- Oblomievskii, D. (1973). *Frantsuzkii simvolizm [French symbolism]*. Moskva: Nauka [in Russian].
- Pochepstov, G. G. (2002). *Semiotika [Semiotics]*. Moskva; Kiev: Real-buk: Vakler [in Russian].
- Potebnia, A. A. (1989). O nekotorykh simvolakh v slavianskoi narodnoi poezii. [About some symbols in Slavic folk poetry]. In *Slovo i mif v narodnoi kulture [Word and myth in folk culture]* (pp. 285–378). Moskva [in Russian].
- Selivanova, E. A. (2000). *Kognitivnaia onomasiologiia [Cognitive onomasyology]*. Kiev: Fitosotciotcentr [in Russian].

LIUDMYLA BONDARUK

POLYFUNCTIONALITY OF THE SYMBOL: FROM THE THEORY OF VIEWS

The article describes the definition of a symbol in an interdisciplinary aspect. It is indicated that the symbol is a universal intellectual means of encoding abstract reality, and therefore the search for specific methods and methods for its decryption is very relevant. Therefore, the purpose of this article is to analyze the various aspects of theoretical research regarding the role of the symbol as such, and thus the task is to reveal the conceptual positions of the famous scientists regarding the interpretation of the functions of the symbol and the variability of its perception. It is emphasized that in modern investigations the symbol is endowed with special polyfunctional qualities and correlates with such categories as the picture of the world, the phenomenon of human existence, existentialism, national / national features, spirituality.

Considering the symbol as a fundamental multi-dimensional category and the most important concepts in relation to its definition, the following main directions are distinguished: 1) philosophical, the founder of which is E. Kassirer. According to his theory of "symbolic forms," the symbol is regarded as a symbolic form, as a means of modeling reality and as a means of human mental and cultural activity, "the key to human nature"; 2) semiotic, which, according to G. G. Pochepstov, is based on the close connection between the signifiant and the signifiu, on the sign nature of the symbol and on the study of the symbol through a sign that reflects not reality, but indicates a certain model of reality; 3) a mifopoetichesky that characterizes a symbol from theological positions, according to which the myth transmits a holistic, bilateral, that is, material and ideal, a picture of the world, the reflection of which we find in mystical-symbolic images; 4) lingophilosophical, according to which, according to A.F. Losev, a symbol is considered as a social and cultural sign, which reflects a certain idea, which is perceived intuitively and not expressed verbally; 6) a psychological one that S. Freud taught, considering a symbol as a secret code, which has the role of disguising the essence of the hidden desire, and the interpretation of the unconscious – its decipherment; 7) literary and artistic, according to which, according to V. V. Kolesov, the symbol is interpreted as a cultural communicative system that reveals the functioning of a symbol in the artwork.

Summarizing the above, we can conclude that the symbol is a semiotic concept that reflects the author's idea, depends on the psychological features of the author and his background knowledge, actualizes the contextual associative feelings. The main criteria are explicit expression of implicit contextual meaning and its cultural aspect.

Key words: symbol; polyfunctionality; universal code; decryption; picture of the world.

Одержано 17.05.2019 р.